

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2020, 5: 255-275

İmâm Buhârî'nin Metinlerini Çelişki Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Ḥadīth Which al-Bukhārī Finds Muallal Due to Contradiction

Prof. Dr. Bessâm b. Abdullah

Çeviren / Translator / مترجم

Mehmet Ali ÇALGAN

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Adıyaman/Türkiye

Ass. Prof., Adıyaman University Islamic Sciences Faculty, Adıyaman/Turkey

mehmetcalgan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5780-5067>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Çeviri Makale / Translated Article

Geliş Tarihi / Received Date: 02.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.12.2021

Yayın Tarihi / Published Date: 31.12.2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5812465>

Atıf / Citation / إقتباس : b. Abdullah, Bessâm. “Ḥadīth Which al-Bukhārī Finds Muallal Due to Contradiction / İmâm Buhârî'nin Metinlerini Çelişki Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler”. *HADITH* 7 (Aralık / December 2021): 255-275. doi.org/10.5281/zenodo.5812465

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

إنتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد اي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

İmâm Buhârî'nin Metinlerini Çelişki Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Prof. Dr. Bessâm b. Abdullah

Çeviren: Dr. Mehmet Ali ÇALGAN

Anahtar Kelimeler: ÖZ

Hadis
Buhârî
Metin Tenkidi
İlet
Münker

Bu makalede İmam Buhârî'nin muhtelif kitaplarında bulunan ve Kitap ve Sünnet'te sabit olan durumlara veya tarihî ve akli hakikatlere muhalefet ettiği için metninde sıhhat hükmü verilmesine engel, mâna yönünden bir illet olduğunu açıkça belirttiği hadislerden kırk tanesi incelenmiştir. Bu çalışmada Buhârî'nin tasrih etmeksizin sadece metindeki illetine özlü bir ibare kullanarak işaret ettiği diğer hadislerden ise örnek alınmamıştır. İncelenen hadisler Buhârî'nin et-Tarihü'l-Kebîr, et-Tarihü'l-ıvsaat, ed-Duafâü's-sagîr, Refü'l-yedeyn fi's-salat isimli eserlerinde ve Tirmizî'nin el-İlelü'l-kebîr isimli eserinde yer almaktadır. Buhârî'nin illetli bulunduğu hadisleri beş başlıkta incelenmiştir. Bunlar, metinleri sahih sünnete aykırı olan hadisler, metinleri söz konusu hadisin râvisi olan sahabînin diğer sahih rivayetlerine aykırı olanlar, metni sahabenin ameline aykırı olanlar, metni o hadisi rivayet eden kişinin görüşüne ve mezhebine aykırı olanlar ve metni vâkıya aykırı olanlar şeklindedir. Araştırmamız sonucunda İmam Buhârî'nin hadis metnini tenkidde metodunun kuvvetini ve haberlerin metninin muhalefetten selameti hususuna dikkatini gördük. Makalede Buhârî'nin kullandığı "lâ yutâbeu aleyh", "fihi nazar" gibi bazı muhtasar ifadelerin metin tenkidıyla irtibatı da görülmektedir.

Ḥadīth Which al-Bukhārī Finds Muallal Due to Contradiction

Keywords:

Ḥadīth
al-Bukhārī
Matn Criticism
'İlla
Munkar

ABSTRACT

In this article forty ḥadīth which are found in various works of al-Bukhārī and in which al-Bukhārī openly identified 'illa regarding the meaning of the hadith due to its contradiction to Qur'an and Sunnah or historical facts and reasoning are examined. Other ḥadīths for which al-Bukhārī indicates the 'illa in matn without any explicit expressions by using a concise statement are not included in this study. The ḥadīth which are examined are found in al-Bukhārī's works such as al-Tarikh al-Kabīr, al-Tarikh al-Awsaṭ, al-Ḍu'afā al-Ṣaghīr and al-Tirmidhī's al-Īlal al-Kabīr. The ḥadīth in which al-Bukhārī found 'illa are studied under five headings. These are ḥadīth contrary to sunnah, ḥadīth contrary to the other narrations of the same companion, ḥadīth contrary to the application of the companions, ḥadīth contrary to the opinion of the narrator and ḥadīth contrary to reality. We observed the strength of al-Bukhārī's criticism method and his attention to making sure the text of the ḥadīth is clear from any contradiction. In the study, the relationship of some other expressions al-Bukhārī uses such as "lâ yutâbeu aleyh" and "fihi nazar" with matn criticism is also seen.

Giriş¹

Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm.

Alemlerin Rabbi olan yüce Allah'a hamd, en eksiksiz salat ve selam da O'nun güvenilir Rasûlü'ne, Rasûlü'nün ailesine, ashabına ve din gününe kadar O'na tabi olanlara olsun.

Yüce Allah bu dini korumayı vaad etmiş ve buyurmuştur ki “Zikri biz indirdik ve muhakkak onu biz koruyacağız.”² Yüce Allah sözünde durmuştur. “Allah'dan daha iyi kim sözüne vefa gösterir?”³ O, bizim için dinini korumuş ve bizim üzerimize olan nimetini tamamlamıştır. Allah'ın dinini korumak için kullandığı yollardan birisi de ömürlerini ve mallarını dini korumak için harcayan hafız alimlerdir. Bu alimlerin en büyüklerinden birisi de iki yüz elli altı senesinde kurban bayramı gecesini vefat eden ve hadiste en güvenilir kitap olan *Sahîh*'in sahibi olan Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî'dir. Alimlerin dini ve fazileti konusunda İmam Buhârî'ye övgüleri, onun genel olarak ilimde, özel olarak da hadiste vukûfiyeti konusunda şehadetleri gerçekten çoktur ve bilinen kaynaklarda bunlar yer almaktadır. Nevevî, *Sahîh-i Buhârî* şerhinin başında şöyle demiştir: “Bil ki Buhârî'nin konumunun yüksekliği ve bu ilimde akranlarına göre önde gelişi konusunda erken ve geç dönemde tam bir ittifak vardır. Onu övenlerin ve menkıbelerini yayanların onun büyük hocaları ve bu işin ustaları olması onun üstünlüğünü anlamak açısından yeterlidir.”

Bu övgüler Buhârî'nin hadisler üzerindeki hükümlerinin yüksek konumunu ve bu hükümlerin doğruluk derecesini göstermektedir. İbn Hacer şöyle demiştir: “Sahihi ve illetliyi bilme hususunda kendi asırlarındakiler ve sonrakiler arasında önce Buhârî'nin sonra Müslim'in geldiğinde şüphe yoktur.”

Bu araştırmada İmam Buhârî'nin hadis metinlerini tenkiddeki metodunun dayandığı esaslardan birini vurgulamak istiyorum ki bu esas, metnin Kitab ve Sünnet'te sabit olan durumlara veya tarihî ve aklî hakikatlere muhalefetten salim olmasıdır. Zira metinde bu muhalefet olduğu sürece hadis sahih olmaz. Bu sebeple İmam Buhârî'nin muhtelif kitaplarında bulunan ve belli bir konuda sabit olan bir

¹ Bu yazı, Dr. Bessâm b. Abdullah b. Salih el-Ğânim el-Atâvî'nin Suudi Arabistan'da yayınlanan Hikmet Dergi'sinde 2007 senesi Şubat ayında 34. sayının 165-259 sayfaları arasında yayınlanmış olan “el-Ehâdis elletî e'alle el-İmâmu'l-Buhârî Mutûnuhâ bi't-tenâkuz” isimli makalesinin muhtasar tercümesidir. Müellif, yazısında Buhârî'nin illetli bulduğu kırk tane hadisi genişçe incelemiştir. Her hadisi incelerken Buhârî'nin hatalı ve sahih bulduğu hadislerin tam metinlerini çeşitli kaynaklardan iktibasla nakletmiş, ayrıca ilel, rical, şerh ve diğer ilgili hadis kaynaklarından incelenen rivayet ve râvi hakkında önemli bilgileri kendi izah ve değerlendirmeleriyle beraber aktarmıştır. Makale bu şekliyle haliyle hayli hacimlidir. Dolayısıyla, tercüme için okuyucunun konuyu anlaması için gerekli ve yeterli kısmı seçilmiştir. İlgili okuyucular geniş bilgi için makalenin aslına müracaat edebilirler. Dipnotlarda bulunan, atıflar dışındaki tüm izahlar tarafımızca yapılmıştır. Dolayısıyla, her izahın ardından çevirenin notu şeklinde bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca, metindeki köşeli parantezler içindeki bilgiler de metnin anlaşılmasının kolay olması için tarafımızca eklenmiştir

² el-Hicr 15/9.

³ et-Tevbe 9/111.

şeye muhalefet ettiği için metninde sıhhat hükmü verilmesine engel, mâna yönünden⁴ bir illet olduğunu açıkça belirttiği hadislerden topladım.

Bu araştırmada Buhârî'nin tasrih etmeksizin sadece metindeki illetine işaret ettiği diğer hadisleri zikretmedim. Zira Buhârî bazan bir hadisi özlü bir ibare kullanarak illetlendirir ki bu ilmin erbabı Buhârî'nin bununla metindeki bir illete işaret ettiğini anlar.⁵ Öte yandan, Buhârî metninde illet bulunduğu hadislerin çoğunda seneddeki bir illete de değinir. Bu durum, metnin sıhhati ile senedin sıhhati arasındaki karşılıklı ilişkiye işaret eder. Zira metinde hata olması senedde de hatanın olmasını gerektirir; bu hata açık da olabilir, sadece uzmanların anlayabileceği kadar kapalı da olabilir. Çünkü metindeki illetin bir kaynağı olmak zorundadır, bu kaynak da metni rivayet eden kimselerden, yani seneddeki râvilerden birisi olmalıdır.⁶

Buhârî'nin illetli bulunduğu hadisleri beş başlıkta inceledim. Bunlar, metinleri sahih sünnete aykırı olan hadisler, metinleri söz konusu hadisin râvisi olan sahabînin diğer sahih rivayetlerine aykırı olanlar, metni sahabenin ameline aykırı olanlar, metni o hadisi rivayet eden kişinin görüşüne ve mezhebine aykırı olanlar, metni vâkıya aykırı olanlar şeklindedir.

Hadisleri tahrir ettim, Buhârî'nin ne yönden illet bulunduğunu belirttim, seneddeki illetleri de zikrettim, ihtiyaç ölçüsünde diğer alimlerin sözlerini de naklettim. Yüce Allah'tan bu araştırmayı kendi rızası için yapılmasını ve insanlara faydalı kılmasını dilerim.

Buhârî'nin Metinlerini Sahih Sünnete Aykırılık Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Hadisçilerin metin tenkidinde kullandığı ölçülerden birisi metni sahih sünnete arz etmektir. Zira “Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”⁷ ayetinin işaret ettiği üzere yüce Allah'ın verdiği haber ile Rasûlü'nün verdiği haberde çelişmenin olması mümkün değildir.⁸

⁴ Yani, müdrec, maklub, musahhaf gibi lafız yönünden illet olanlardan ziyade mâna yönünden belli esaslara uymayan hadisler araştırma için seçilmiştir. Lafız yönünden metindeki illet genelde aynı hadisin farklı rivayetleri arasında muaraza yoluyla tespit edilirken bu araştırmadaki örneklerde genelde aynı konudaki farklı hadisler arasında karşılaştırma yapılmaktadır.

⁵ Müellifin değindiği bu nokta oldukça önemli olup bu muhtasar ibarelerin delâletlerinin araştırılması büyük önem arz etmektedir.

⁶ Müellif, burada metindeki hatadan sorumlu raviyi tespit etmektен, diğer bir deyişle hatayı senede irca etmekten bahsetmektedir. Zira, metinde bir hata varsa bu hatanın muhakkak bir sorumlusu olmak zorundadır. Sorumlu ravi muaraza yolu ile tespit edilir ve Zührî gibi en sika görülen bir hadisçi de çıkabilir. Müellifin bu ifadesi, senedin sıhhatinin metnin sıhhatini gerektirmediği ifadesiyle çelişkili düşünülmemelidir. Çünkü bu ifadede kasıt senedin görünürdeki sıhhatidir. Mesela Zührî'nin olduğu sened görünürde sahihtir. Ancak bu durum metnin sıhhatini doğrudan garanti etmez. Gerçekten de metin tenkidi ile metinde bir hata tespit edildiğinde ve hatanın sorumlusu muaraza yoluyla Zührî çıkarsa, senedin görünürdeki sıhhatine rağmen Zührî'nin genelde hata yapmasa da bu hadiste hata yaptığı belirlenmiş olur ki bu da senedin bu durumda hatalı bir ravi içerdiğini gösterir. Dolayısıyla, iki ifadenin maksadı doğru anlaşılmalıdır.

⁷ en-Nisâ 4/82.

⁸ Müellifin bu ayet-i kerimeye atif yapması, sünnet-vahiy ilişkisine işaret ettiğini göstermektedir. Buna göre hadislerin pek çoğu vahiyle beslendiği için sahih hadisler arasında tutarsızlık olması mümkün değildir.

Hatib Bağdadî şöyle demiştir: “Bir haber aklın, Kitab’ın, sabit olan haberlerin, icmânın, sıhhati bilinen diğer delillerin aksine bir bilgi verirse o haberin terk edilmesi ve sabit olan haberle amel edilmesi gerekir.”⁹

Buhârî böyle bir illet ile pek çok hadisi kusurlu bulmuştur ki bunların çoğunun senedlerinde de illet vardır:

Hadis 1: Buhârî *Duafâu’s-sagîr* isimli eserinde Huşrec b. Nebâte’nin tercemesinde onun Said b. Cumhan’dan, onun da Sefine’den Hz. Peygamber’in (sas) Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman (ra) için “*Bunlar benden sonra halifelerimdir.*” dediğini naklettiğini bildirir.¹⁰ Buhârî daha sonra bu hadisin mutabaatının olmadığını söyler [lem yutâbeu aleyhi]¹¹ ve Hz. Ömer ve Ali’nin “Hz. Peygamber halife bırakmadı” şeklinde sözlerinin olduğunu kaydeder. Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*¹² ve *Târîhu’l-Evsât*¹³’ta da aynı bilgileri verir.

Buhârî, bu hadisi Hz. Peygamber’den sonra kimsenin halife olarak tayin edilmediğini bildiren sahih haberlere aykırı olduğu için illetlendirmiştir. Zira müttefekun aleyh bir hadiste Hz. Ömer’den halife bırakması istendiğinde “Halife bırakırsam benden daha hayırlı olan Ebu Bekir de bırakmıştır, bırakmazsam benden daha hayırlı olan Rasûlullah da bırakmamıştır” demiştir.¹⁴

Ahmed’in Müsned’de naklettiği bir hadiste de Hz. Ali’den halife bırakması istenmiş, o da “Rasûlullah sizi nasıl halifesiz bıraktıysa ben de sizi öyle bırakırım” demiştir.¹⁵

Sefine’nin hadisi Hz. Peygamber’in arkasında halife bırakmadığına dair sahih haberlere ve aynı zamanda sahabenin Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ı halife seçme yönündeki uygulamalarına aykırıdır. Zira kimse bu seçimler sırasında Hz. Peygamber’in birisini tayin ettiğinden bahsetmemiştir.¹⁶

Hadis 2: Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*’ta Adem-Şu’be-Hakem kanalıyla Hakem’in Miksem’e vitrin üç rekat kılınmasını sorduğunu, Miksem’in de bir sika-Aişe ve Meymune-Hz. Peygamber kanalıyla vitrin ancak beş veya yedi rekat kılınacağını söylediğini nakleder. Süfyan da Mansur-Hakem-Miksem-Ümmü

⁹ Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi ilmi’r-rivaye* (Medine: el-Mektebetü’l-İlmiyye), 434.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *ed-Duafâu’s-sagîr* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1404), 79, no: 99.

¹¹ Buhârî’nin *Târîhu’l-Kebîr*’inde “**lâ yutâbeu aleyhi**” dediği hadisler bir araştırmaya konu olmuştur. bk. Abdurrahman b. Süleyman eş-Şâyi’, *el-Ehâdîs elletî Kâle fihâ el-İmâmu’l-Buhârî (Lâ Yutâbeu Aleyhi) fi’l-Târîhu’l-Kebîr* (Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1422/2001). Mesela, yukarıdaki örnekte mutabaatın olmaması bir metin tenkidi bağlamında geçmektedir. Bu gibi lafızların medlûllerinin böyle araştırmalarla belirlenmesi önemlidir.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye), 3/117.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *et-Tarihü’l-evsat* thk. Muhammed b. İbrâhim el-Leheyran (Riyad: Dârü’s-Sumay’î, 1998/1418), 1/336.

¹⁴ Buhârî, *Ahkâm, bâbu’l-istihlâf*; Müslim, *İmâre, bâbu’l-istihlâf*.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/325, no: 1078.

¹⁶ Müellif bu kısımda, Hz. Ali’den bu yönde gelen başka haberleri nakleder, Sefine’nin hatalı hadisini ve bunun geçtiği kaynakları verir, bazı alimlerin seneddeki hatadan sorumlu râvi hakkında ve Hz. Peygamber’in halife bırakmadığı konusunda görüşlerini aktarır. Araştırmada yer verilen örnek sayısı çok olduğu için her bir örnekte bu tarz detaylı bilgileri vermiyoruz. Okuyucu makalenin aslından bu geniş malumata ulaşabilir.

Seleme-Rasûlullah kanalıyla aynı haberi nakleder. Sonra Buhârî, bu haberi zayıf bularak şunları söyler: “Miksem’in ne Aişe, ne Meymune, ne de Ümmü Seleme’den (ra) semaı bilinmektedir. İbn Ömer ise Hz. Peygamber’den “*Gece namazı çiftler çiftler kılınır. Vitir ise gecenin sonunda tek bir rekattır.*” demiştir ki İbn Ömer’in bu hadisi daha sabittir ve Hz. Peygamber’in bu sözü daha bağlayıcıdır. Ayrıca, Abdullah b. Yusuf bize Malik-Nafi ve Abdullah b. Dinar-Abdullah b. Ömer kanalıyla bir adamın Hz. Peygamber’e gece namazını sorduğunu, Rasûlullah’ın “*Gece namazı çiftler çiftlerdir. Biriniz sabahın vaktinin girdiğinden korkarsa gece kıldıklarını tek yapmak için bir rekât namaz kılar.*” buyurduğunu anlatmıştır.”¹⁷

Buhârî, Miksem’in vitrin üç rekât olmayacağına dair haberini senedinin kopukluğu ve metninin bunun caiz olduğuna ilişkin sahih sünnete muhalefeti sebebiyle illetli bulmuştur.¹⁸

Hadis 3: Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*’ta Hakem-Miksem kanalıyla İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’in Arafat’ta Fadl’ı bineğinin terkisine aldığı, sonra Müzdelife’ye gelince Üsame’yi terkisine aldığı, sonra Mina’ya gelince güneş doğmadan taş atmamamızı buyurduğunu söylediğini nakleder.¹⁹

Buhârî daha sonra bu haberi zayıf bularak İbn Abbas’tan gelen ve yaygın [müsteffiz] olan bilgini Hz. Peygamber’in [Fadl’ı değil] Üsame’yi Arafat’tan Müzdelife’ye kadar terkisine aldığı yönünde olduğunu bildirir. Üsame de bu şekilde haber vermiş, Fadl’ı Müzdelife’den Mina’ya kadar olan yolda terkisine aldığı söylemiştir. Sonra Buhârî Hakem’in bu hadisinin bu bahsettiği sebepten ötürü muzdarib²⁰ olduğunu, ayrıca Hakem’in bu haberi Miksem’den duyup duymadığının bilinmediğini belirtir. Daha sonra Buhârî, Mina’da taş atılmasının güneşin doğmasından önce [yani, yukarıdaki haberin aksine] olduğuna dair beş tane hadisi zikreder.²¹ Bu hadisleri sıraladıktan sonra Buhârî, “işte bunların haberleri taş atmanın güneşin doğuşundan önce olduğu hususunda daha çok ve daha sahihtir” (وَحَدِيثٌ هُوَ أَكْثَرُ وَأَصَحُّ فِي الرَّمِي قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) der.

Hadis 4: Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*’ta Abdurrahman b. Mağrâ’nın Rişdîn b. Küreyb’den onun da İbn Abbas’dan merfu olarak “*Bir kabre dönerek veya bir kabrin üzerinde namaz kılmayın*” sözünü aktarır. Sonra Buhârî, senediyle beraber İbn Abbas’tan naklen Hz. Peygamber’in bir kabrin üzerinde namaz kıldığına

¹⁷ Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*, 1/438, no: 984.

¹⁸ Müellif daha sonra Miksem’in hatalı rivayetini, bu rivayetin geçtiği kaynaklardan nakleder.

¹⁹ Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*, 1/439. Müellif bu haberin Ahmed b. Hanbel tarafından nakledildiğini belirtir ve buradaki senedini aktarır.

²⁰ Dikkat edilirse, Buhârî muhalefetten dolayı zayıf bulduğu hadise **muzdarib** demiştir. Ancak görüldüğü üzere, çelişen haberler aynı sıhhat derecesinde değildir. Dolayısıyla, muzdarib tabirinin sonradan verilen istilâh mânası ile (her iki haberin eşit sıhhat seviyesinde olması) değil, lügat manası ile kullanıldığı anlaşılmaktadır ki zaten erken dönem münekkidlerin bu ve benzeri (**illet**, **münker** vb.) tabirleri lügat mânaları doğrultusunda daha genel bir şekilde kullandıkları bilinmektedir.

²¹ Müellif bu beş hadisi tek tek verir.

dair bir hadisi²² zikrederek ilk haberi illetlendirir. Sonra da “Bu daha sahihtir. Ebu Hüreyre²³ ve başkaları da²⁴ Hz. Peygamber’in kabir üzerinde namaz kıldığını naklettiler” der.²⁵

Buhârî, Rişdîn’in hadisini, sahih sünnete muhalefet ettiği için illetli bulmuştur.²⁶

Hadis 5: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Abdulvahid b. Nafi'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in ikinci namazının geciktirilmesini emrettiğinin geçtiğini bildirir. Buhârî, bunun mutabaatı olmayan bir haber [lâ yutâbeu aleyhi] olduğunu belirtir. Sonra Buhârî buna muhalif olan şu sahih hadisi Râfi b. Hadic'den aktarır: Biz Hz. Peygamber ile ikindiye kılardık. Sonra bir deveyi kesip on parçaya ayırırdık. Sonra eti pişirir ve akşam olmadan bu eti yerdik.²⁷ Buhârî bu hadisin daha sahih olduğunu belirtir.²⁸

Buhârî hatalı bulduğu aynı hadisi *Târîhu'l-Evsât*'ta da zikretmiş ve şöyle diyerek illetlendirmiştir: “Abdulahid'in durumu belli değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'den ikinci namazını erken kıldığına dair pek çok yoldan haberler gelmiştir.” Sonra yukarıda geçen sahih hadisi ve Enes'den (ra) gelen başka bir sahih hadisi zikreder: “Hz. Peygamber ile ikindiye kılardık. Sonra bir binici güneş batmadan altı mil giderdi. Yine, Hz. Aişe'den aynı konuda gelen bir başka sahih hadisi zikreder.²⁹

Buhârî Abdulvahid'in hadisini Hz. Peygamber'in ikinci namazını erken kıldığını bildiren sahih hadislere muhalefetten dolayı illetli bulmuştur.

Abdulahid'i İbn Hibbân da *Kitâbu'l-Mecrûhîn*'de zikretmiş ve onun ehl-i Hicaz'dan maktûbât, ehl-i Şam'dan mevzûât naklettiğini ve onun Hz. Peygamber'den ikinci namazının geç kılınmasını emrettiğini rivayet ettiğini kaydetmiştir.³⁰

Hadis 6: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Harb b. Ubeydullah kanalıyla Hz. Peygamber'in “Müslümanlara öşür yoktur; öşür ancak yahudi ve hristiyanlardan alınır.” sözünü aktarır. Sonra Buhârî, “Hz. Peygamber öşrü belli bir miktara ulaşan toprak mahsülleri için farz kılmıştır.” diyerek mezkûr haberi illetlendirmiştir.³¹

²² Buhârî, Ezân, bâbu vudûi's-sıbyan; Müslim, Cenâiz, bâbu's-salati ala'l-kabr.

²³ Buhârî, Salat, bâbu kenesi'l-mescid; Müslim, Cenâiz, bâbu's-salati ala'l-kabr.

²⁴ Örneğin, Enes. bk. Müslim, Cenâiz, bâbu's-salati ala'l-kabr.

²⁵ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 2/46.

²⁶ Müellif Rişdîn'in hatalı hadisini geçtiği bir kaynaktan iktibasla nakleder.

²⁷ Buhârî, Şerike, bâbu'ş-şerike fi't-taâm.

²⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 5/89.

²⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 2/48. Müellif Dârekutnî'nin de hatalı rivayeti *Sünen*'inde (1/472) zikrettiğine ve ardından Buhârî ile aynı gerekçeyi göstererek metindeki illeti kaydettiğine işaret eder.

³⁰ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed İbn Hibban, *el-Mecruhin mine'l-muhaddisin ve'd-duafa ve'l-metrukin*, thk. Mahmûd İbrâhim Zayed (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1402), 2/154.

³¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 3/60.

Buhârî Harb'in öşürün müslümanlar için olmadığını belirten haberini zahmetsizce sulanan ve belli bir nisaba ulaşan hububat ve meyvelerden zekat olarak öşür verilmesini gerektiren sahih hadislere muhalif bulmuştur.³²

Tirmizî, Buhârî'ye bu hadisi sormuş, o da "Bu hadiste ızdırab vardır ve sahih değildir." demiştir.³³

Hadis 7: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Ahnesî'nin ninesi vasıtasıyla Hz. Peygamber'den "Kim Mescid-i Aksâ'dan umre ya da hac için ihrama girerse, geçmiş günahları bağışlanır." sözünü aktarır ve "bu hadise mutabaat edilmemiştir. Zira Hz. Peygamber Zi'l-Huleyfe ve Cuhfa'yı mikat yeri olarak belirlemiş ve kendisi Zi'l-Huleyfe'de ihrama girmiştir" diyerek bu haberi illetli bulur.³⁴

Buhârî Ahnesî'nin hac ya da umre için Mescid-i Aksâ'dan ihrama girmeyi teşvik eden haberini Hz. Peygamber'in belirlediği mikat yerlerini bildiren ve Hz. Peygamber'in kendisinin Medinelilerin mikat yeri olan Zi'l-Huleyfe'de ihrama girdiğini haber veren sahih hadislere muhalif bulmuştur. Eğer Mescid-i Aksâ'dan ihrama girmek daha üstün olsaydı bunu Hz. Peygamber yapardı. Buhârî *Sahîh*'inin hac kitabında "Medinelilerin mikat yeri ve Zi'l-Huleyfe'den önce ihrama girmeyecekleri" şeklinde bir bâb koymuş ve İbn Ömer'den Rasûlullah'ın "*Medineliler Zi'l-Huleyfe'de ihrama girerler. Şamlılar Cuhfe'de ihrama girerler. Necdliler Karn'da ihrama girerler.*" buyurduğunu nakletmiştir.

Hadis 8: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Hâris b. Amr'dan gelen bir haberde Hz. Peygamber'in veda haccında "*Dileyen atire kurbanı kessin, dileyen de kesmesin.*" dediğinin geçtiğini bildirir. Sonra Buhârî bu haberin zaafına işaret ederek "Ebu Hüreyre ise Hz. Peygamber'in 'Ne fera' ne de atire kurbanı vardır.' sözünü aktarmıştır." demiştir.³⁵ Fera' putlar için kesilen ilk doğan yavru, atire ise Recep ayında kesilen kurbandır.

Buhârî atire kurbanına izin veren Hâris hadisini bu kurbanı yasaklayan sahih hadis sebebiyle illetli bulmuştur. Bu sahih hadis Ebu Hüreyre tarafından nakledilen ve müttefekun aleyh olan mezkûr hadistir.³⁶

Hadis 9: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Husayn-Zeyd b. Vehb-Sabit b. Vedia kanalıyla Hz. Peygamber'in kertenkeleyi ne yediğine ne de yasakladığına dair bir haberi nakleder. Aynı hadisi Zeyd

³² Müellif Cabir b. Abdullah ve İbn Ömer yoluyla gelen bu sahih hadisleri zikreder. Ardından Harb'in hatalı rivayetini aktarır.

³³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *el-İlelü'l-kebîr*, thk. Subhî es-Semerrâî (Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1409), 103. Buhârî'nin buradaki sözünde kendi eserinde yaptığı açık metin tenkidi görülmemekte, sadece ızdırab tabiri geçmektedir. Eğer bu gibi durumlarda aynı rivayet hakkında söylenenler mukayeseli bir şekilde takip edilse, burada olduğu gibi bir yerde ızdırab şeklinde ifade edilen bir hususun aslında metin tenkidıyla bağlantılı olduğu tespit edilebilecektir. Bu somut örnekte ızdırab aslında hem senedde hem de metinde vardır; ancak belirttiğimiz üzere bunun tam tespiti mukayeseli bir incelemeye bağlıdır.

³⁴ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/160.

³⁵ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/259.

³⁶ Müellif daha sonra Hâris'in hatalı rivayetini *Sünen-i Nesâî*'den naklen aktarır ve alimlerin söz konusu râvi hakkında görüşlerini kaydeder.

b. Vehb'den Adi b. Sabit ve Yezid b. Ebi Ziyad da senedde Sabit b. Vedia'yı zikrederek nakletmiş, ancak A'meş onlara muhalefet ederek Zeyd b. Vehb-Abdurrahman b. Hasene kanalıyla nakletmiş [yani, sahabî râvisini değiştirmiş], ayrıca hadisin metnini de farklı aktararak Hz. Peygamber'in kertenkele pişen tencerelerin dökülmesini emrettiğini aktarmıştır. Buhârî, A'meş'den başka kimsenin senedi bu şekilde aktardığının bilinmediğini ve doğrusunun sahabî râvinin Sabit olan rivayetler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Buhârî, A'meş'in rivayetinin metninin de hatalı olduğunu, zira İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in “*Ne onu yerim ne de yasaklarım*” dediğini aktardığını, İbn Abbas'ın da “eğer haram olsaydı Hz. Peygamber'in sofrasında yenmezdi” dediğini bildirir.³⁷

Hadis 10: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Abdullah b. Hâni Ebî Za'râ'nın tercemesinde onun İbn Mesud yoluyla Hz. Peygamber'den “*Sonra peygamberiniz dördüncü (şefaati) olarak kalkar.*” haberini naklettiğini belirtir. Sonra Buhârî bu hadisi illetli bularak şöyle der: “Hz. Peygamber'den ma'ruf olan “*Ben şefaati ilk benim*” sözüdür. (Söz konusu râviye) hadisinde mutabaat edilmemiştir.”³⁸

Buhârî, hatalı rivayeti Ebu Hüreyre'den merfu olarak gelen “*Ben kıyamet gününde Adem oğullarının efendisiyim. Kabri ilk açılacak olan, ilk şefaati edecek ve şefaati ilk olarak kabul edilecek olan benim.*” hadisine³⁹ muhalif olduğu için illetli bulmuştur.

Ukaylî Ebî Za'râ'nın tercemesinde şefaati konusundaki hadisini kast ederek insanlardan farklı şeyler naklettiğini kaydeder.⁴⁰

Hadis 11: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Safiyye bint Şeybe'den gelen bir haberde Safiyye'nin çocuğunun olduğunu, ona Muhammed ismini ve Ebu'l-Kasım künyesini verdiğini, bunu Hz. Aişe'ye sorduğunu, onun da benzer bir durumun Ensardan bir kadın tarafından yaşandığını ve Hz. Peygamber'in ona “*İsmimi helal kılıp da künyemi haram kılan nedir ki?*” dediğini aktardığını kaydeder. Sonra Buhârî bu haberi illetli bularak şöyle demiştir: “*İsmimle isimlerin ancak künyemi kullanmayın*” şeklindeki hadisler daha sahihtir.”

Buhârî, Ebu'l-Kasım künyesini kullanmayı kabul eden ve haram kılınmasına şaşırması içeren haberi bu künyenin kullanılmasını yasaklayan sahih hadislerle aykırı bulmuştur.⁴¹

Hadis 12: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Ebû Musa kanalıyla Hz. Peygamber'den aktarılan “*Ümmetim rahmete mazhar olmuş bir ümmettir. Azabı dünyada kendi elleriyle olacaktır.*” şeklindeki hadisin tariklerini zikrettikten sonra bu hadisi illetli bularak şöyle der: “Hz. Peygamber'den şefaati hakkında gelen ve bir

³⁷ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/170. Müellif Buhârî'nin işaret ettiği İbn Ömer ve İbn Abbas hadislerinin tam metinlerini aktarır.

³⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 5/221. Müellif, Ebî Za'râ'nın hatalı rivayetinin tam metnini Nesaî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sından naklen aktarır.

³⁹ Müslim, *Fedâil*, bâbu tafdil nebiyyinâ.

⁴⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Amr Ukaylî, *ed-Duafâi'l-kebir*, thk. Abdülmü'ti Kal'aci (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984/1404), 2/314. Müellif Heysemî ve İbn Kesîr'in de bu hadis hakkında söylediklerini aktarır.

⁴¹ Müellif Enes ve Cabir'den (ra) bu konuda gelen sahih hadisleri, ardından hatalı rivayeti ve seneddeki zayıf râvi hakkındaki görüşleri nakleder.

topluluğun azab gördükten sonra cehennemden çıkarılacağına dair haber daha çok, daha açık ve daha meşhurdur. (والخبر عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الشَّفَاعَةِ، وَأَنْ قَوْمًا يُعَذِّبُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ، أَكْثَرَ وَأَبْيَنُ وَأَشْهَرُ)“⁴² Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta da benzeri şeyler söylemiştir.⁴³

Buhârî'nin *Târîhu'l-Kebîr*'de işaret ettiği üzere, mezkûr hadis isnadlarındaki ızdırabdan dolayı zayıftır. *Târîhu'l-Evsât*'ta da bazı tarikleri zikrettikten sonra isnadlarında problem olduğunu belirtmiştir. Metin de Buhârî'nin dikkat çektiği üzere şefaath ve muvahhidlerin cehennemden çıkacakları konusunda nakledilen çok sayıdaki sahih hadislere muhaliftir.⁴⁴

Hadis 13: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Zührî'den mürsel olarak nakledilen “*Uzeyr'in nebi olup olmadığını, Tubba'nın lanetli olup olmadığını ve had cezalarının keffaret sayılıp sayılmayacağını bilmiyorum*” hadisini ve aynı hadisin muttasıl bir senedini zikredip öncelikle mezkûr hadisin mürsel halinin daha doğru [mahfuz] olduğunu, ayrıca bu haberin Hz. Peygamber'den sabit olmadığını zira O'nun (sas) “*Had cezaları keffarettir*” buyurduğunu kaydeder.⁴⁵

Hadis hem irsalden dolayı hem de metni Ubade b. Samit'ten nakledilen sahih hadise muhalif olduğu için zayıftır. Ubade'nin anlattığı müttetekun aleyh hadise göre Hz. Peygamber ashabından bey'at almış ve “...kim bu suçları işler de dünyada cezalandırılırsa bu onun için keffâret ve temizlik olur...” buyurmuştur.⁴⁶

Bu hadis hadlerin keffaret olduğunu ifade eder. Ayrıca âlimlerin pek çoğu Ubade hadisinin Mekke'de Akabe gecesinde Ensar'ın bey'atı esnasında gerçekleştiğini, [hatalı rivayetlerin bir kısmının sahabe râvisi olan] Ebu Hüreyre'nin ise Hayber senesinde müslüman olduğunu, dolayısıyla nasıl olur da Hz. Peygamber'den hadlerin keffaret olup olmadığını bilmediğini naklettiğini belirtmişlerdir.⁴⁷

Hadis 14: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Aiz b. Habib'in tercemesinde Aiz'in Humeyd kanalıyla naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in bir gün mescidde balgam gördüğü, yüzünün kızardığı, bir kadının balgamı kazıyarak çıkardığı ve yerine halûk sürdüğünün geçtiğini belirtir. Sonra Buhârî İsmail b. Cafer ve Hafs'ın Humeyd'den rivayetlerinde “halûk” kısmının geçmediğini ve “Hz. Peygamber eliyle kazıdı” ifadesinin geçtiğini belirterek bunun daha doğru olduğunu söyler.⁴⁸

⁴² Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/38. Bu konuda bir araştırma için bk. Yavuz Köktaş, “Hadiste İlet: Ümmetin Faziletiyle İlgili Bir Hadisin Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 1-73.

⁴³ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 1/396.

⁴⁴ Müellif şefaath ve muvahhidlerin cehennemden çıkacakları konusundaki bazı sahih hadisleri zikreder.

⁴⁵ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/152.

⁴⁶ Buhârî, *Hudud*, bâbu tevbeti's-sârik; Müslim, *Akdiye*, bâbu'l-hudud keffâretun li ehlihâ..

⁴⁷ *Feth* 1/66.

⁴⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 7/60.

Buhârî, Aiz'in Humeyd'den rivayetinin Humeyd'den nakleden diğer ravilere muhalefet ettiğini görmüştür. Hadisin mahreci [geldiği ortak râvi] aynı olduğu için bu iki farklı haberin aynı anda doğru olması mümkün değildir. Bu sebeple Buhârî çoğunluğun naklini Aiz'in nakline tercih etmiştir.⁴⁹

Buhârî'nin Metinlerini Söz Konusu Hadisin Râvisi Olan Sahabînin Diğer Sahih Rivayetlerine Aykırılık Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Hadisleri bu şekilde iletlendirmek muhaddislerin kaidelerindedir. İbn Receb, “Bazı sahabîlerden gelen ve sahih olanın yine onlardan aksi yönde gelen haberler olan hadislerin zayıf sayılması hususundaki kaide” demiş ve bunun örneklerini vermiştir.⁵⁰ Buhârî de bu kurala uygun hareket etmiştir.

Hadis 15: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Hz. Aişe'den naklen Hz. Peygamber'in “*Mescidi Muhammed ve ailesi dışında hayızlı ve cünüb kimseye helal kılmıyorum.*” hadisini zikreder ve yine Hz. Aişe'den merfu olarak nakledilen “*Bu kapıları Ebu Bekir'inki dışında kapatın.*” şeklindeki hadisi de zikredip “bu daha sahihtir” diyerek ilk hadisin buna muhalefetinden dolayı zayıf olduğuna işaret eder.⁵¹

Buhârî, Hz. Aişe'den gelen iki rivayeti muhalif bulmuştur. Eğer gerçekten ondan gelmiş olsa Hz. Ebu Bekir'i her iki rivayette de istisna etmesi gerekirdi. Buradan istisnanın yapılmadığı rivayetin metninin hatalı olduğu ortaya çıkar.⁵²

Hz. Ebu Bekir'inki dışında kapıların kapanması ile ilgili sahih hadisler Buhârî'nin *Sahîh*'inde hem Ebu Said ve İbn Abbas'tan tahrir edilmiş olup ikisi de Aişe hadisinden daha sahihtir. Ancak Buhârî burada bu ikisini değil de, Aişe'nin hadisini zikretmiştir. Böylece sika bir râviden normalde beklenmeyen bir çelişkiyi göstererek hatalı hadisi iletlendirmiştir.

Mezkûr hatalı hadisi metninden dolayı iletlendiren Buhârî dışında bir kimse bulamadım. Bu da onun metne gösterdiği büyük ilgiye açıkça delâlet etmektedir.

Hadis 16: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Ebu Said (ra) tarikiyle Hz. Peygamber'in “*Müezzin Allahu Ekber dediğinde, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ederim dersin Allah ateşi sana haram kılar.*” buyurduğunu naklettikten sonra bu hadis için “*fîhi nazar*” diyerek yine aynı sahabî tarikiyle Hz. Peygamber'in “*Ezanı duyduğunuzda müezzinin dediklerini tekrarlayın*” buyurduğunu nakleder ve “Bu daha sahihtir” der.⁵³

Hadis 17: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta Abdulvahid b. Meymun'un münkeru'l-hadis olduğunu belirtip Hz. Aişe'den merfu olarak “*Cuma günü gusül vaciptir*” sözünü aktardığını kaydeder. Buhârî daha sonra

⁴⁹ Müellif gerek sahih hadisleri gerekse hatalı hadisleri kaynaklarından tam haliyle aktarır.

⁵⁰ Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizi*, thk. Nureddin İtr (Riyad: Dârü'l-Atâ, 1421), 2/802.

⁵¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/67.

⁵² Müellif hem hatalı hem de sahih rivayetleri tam halleriyle farklı kaynaklardan zikreder.

⁵³ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/293. Müellif doğru hadisin tahririni yapar.

“Urve ve Amre’den Hz. Aişe yoluyla ma’ruf olan ‘İnsanlar kendi işlerini kendileri yaparlardı. Onlara yıkansanız [iyi olur] dendi.” demiştir.⁵⁴

İbn Hibbân Abdulvahid hakkında “güvenilir kişilerden mevzûat nakleder.” demiş⁵⁵, Dârekutnî de “metrûk ve menâkir sahibi” demiştir.⁵⁶ Bu hadis de onun münkerlerindedir. Bu hadisin aslı olmadığına delili Hz. Aişe’den gelen sahih hadiste Cuma guslünün vacib olmadığına belirtilmesidir.⁵⁷

Hadis 18: Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*’de Muhammed b. Sa’d’ın babasının Enes’i (ra) mest üzerine mesh yaparken gördüğünü ve Hz. Peygamber’e dokuz yıl hizmet ettiğini, O’nun (sas) da böyle yaptığını bildirdiğini kaydeder. Daha sonra bu haberi Yahya b. Ebi İshak’ın Enes’ten naklettiği “Hz. Peygamber’i mesh ederken görmedim. Bana bu durumu anlattılar.” şeklindeki haber sebebiyle illetli bulur ve “Bu daha sahihtir” der.⁵⁸

İbn Ebi Şeybe’nin aktardığı bir rivayete göre Enes’e mest üzerine mesh sorulmuş, o da yapabilirsin demiştir. “Bunu Hz. Peygamber’den mi işittin?” diye sorulunca “Hayır, fakat güvendiğimiz arkadaşlarımızdan işittim.” demiştir.⁵⁹

Buhârî, Enes’ten aynı şekilde hatalı olarak nakilde bulunan iki farklı râvinin nakillerini de yine aynı gerekçeyle illetli bulur.⁶⁰

Hadis 19: Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*’de Salih b. Muhammed’in tercemesinde münkeru’l-hadis olduğunu ve Salim-İbn Ömer-Ömer yoluyla Hz. Peygamber’den “*Ganimette hıyanet edenin (ğulul yapanın) eşyasını yakın*” sözünü aktardığını bildirir. Sonra Buhârî şöyle der: “İbn Abbas, Ömer’den o da Hz. Peygamber’den ğulul konusunda rivayette bulunmuş ancak yakma hakkında bir şey dememiştir.”⁶¹

Tirmizî de Buhârî’ye bu hadisi sormuş, o da “Bunu ancak Salih b. Muhammed naklediyor. O da münkeru’l-hadistir. Hz. Peygamber’den ğulul konusunda çeşitli rivayetler bulunmakla beraber hiçbirinde eşyanın yakılmasının emredilmesi geçmemektedir.” demiştir.⁶²

⁵⁴ Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*, 2/47. Müellif hatalı rivayeti nakleder.

⁵⁵ İbn Hibban, *el-Mecrâhîn*, 2/155.

⁵⁶ Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer Dârekutnî, *Su’âlâtü’l-Berkani li’l-Dârekutnî riv. Kereci anhu*, thk. Abdürrahim Kaşgari (Lahor: Kütübhan-e Cemili, 1404), 45.

⁵⁷ Müellif Hz. Aişe’den gelen sahih hadisleri nakleder.

⁵⁸ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, 4/67.

⁵⁹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbü’l-musannefi’l-ehâdîs ve’l-asar* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1425), 1/332, no: 1924.

⁶⁰ Müellif bu râviler ve nakilleri hakkında da bilgi verir.

⁶¹ Buhârî, *Târîhu’l-Kebîr*, 4/291. Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*’ta da benzeri bilgi var: 2/81.

⁶² Müellif hem sahih hem de hatalı rivayeti kaynaklarından aktarır.

Darekutnî de şöyle demiştir: “Salih b. Muhammed’in bu hadisini münker buldular. Bu hadisin mutabaatı yoktur ve Hz. Peygamber’den aslı da yoktur.”⁶³

Hadis 20: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Zübeyr b. Şa'sa' yoluyla Hz. Ali'den “Ehlî eşek etini ye” sözünü aktarır. Sonra bunun sahih olmadığını, zira Ali'nin Hz. Peygamber'in bunu yasakladığını rivayet ettiğini belirtir.⁶⁴

Buhârî, bu hadisi Hz. Ali'den gelen ve ehli eşek etinin haram oluşunu bildiren merfu hadis sebebiyle illetli bulmuştur zira Hz. Ali Rasulullah'ın yasağını bırakıp da aksi yönde fetva verecek değildir. Sahîhayn'da geçen habere göre Hz. Ali, İbn Abbas'a “Hz. Peygamber Hayber zamanı mut'ayı ve ehli eşek etini yasakladı” demiştir.⁶⁵

Hadis 21: Buhârî, Ebu Bekir b. Ayyaş-Husayn yoluyla Mücahid'in “İbn Ömer'i iftitah dışında ellerini kaldırırken görmedim” şeklindeki rivayetini illetli bulur. Bu hadisi Buhârî'nin hocası olan Sadaka b. Fadl da aynı illetle kusurlu bulmuş, Buhârî de hocasını onaylayarak ondan bunu nakletmiştir.⁶⁶

Buhârî, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salat* isimli cüzünde Nafi yoluyla İbn Ömer'in namazda rükuya giderken ve doğrulurken ellerini kaldırmayan bir adamı taşla uyardığını nakleder ve ardından “İbn Ömer'i görmez misin, ellerini kaldırmayanı taşla uyarıyor, nasıl olur da başkasına emrettiği şeyi kendisi terk eder, üstelik kendisi Hz. Peygamber'i böyle yaparken görmüştür.” Sonra Buhârî Yahya b. Main'den Ebu Bekir'in Husayn'dan rivayetinin [hatalı rivayet] aslı olmayan bir vehim olduğu yönündeki sözünü aktarır.⁶⁷

Sahîhayn'da geçtiğine göre İbn Ömer, Rasulullah'ın ellerini namaza girerken, rükuya giderken, rükudan kalkarken omuzlarına kadar kaldırdığını bildirmiştir.⁶⁸

Buhârî'nin Metinlerini Sahabenin Ameline Aykırılık Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Sahabenin hepsinin, gereğince amel etmeyi terk ettikleri sahih bir hadis düşünülemez. Zira ümmet ve en başta sahâbe dalâlet üzerinde birleşmez. Bu vasfı taşıyan bir hadis nakledilirse asılsız olduğu anlaşılır. Buhârî bu kaideyi bazı hadisleri reddetmek için kullanmıştır.

Hadis 22: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta Hammad b. Seleme-Ali b. Zeyd-Ebu Nadra tarihiyle şu haberi aktarır: Muaviye minberde hutbe verince bir adam kalktı, Hz. Peygamber'den naklen “Onu [Muaviye'yi] minberde gördüğünüzde onu öldürün” dedi, bir diğeri Ömer'e yazın dedi, yazdılar ancak Ömer şehit

⁶³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzi, *et-Tahkik fi ehâdisi'l-hilaf*, thk. Müs'ad es-Sa'denî (Beyrut: Dâri'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1414), 2/349.

⁶⁴ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 3/417.

⁶⁵ Buhârî, Nikah, bâbu nehî'n-Nebîyyi an nikahi'l-mut'a ehîran; Müslim, Nikah, bâbu nikahi'l-mut'a.

⁶⁶ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salat*, thk. Bediuddin Raşidi (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996/1416), 150.

⁶⁷ Buhârî, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salat*, 54.

⁶⁸ Buhârî, Ezan, bâbu ref'i'l-yedeyn; Müslim, Salat, bâbu istihbabî ref'i'l-yedeyn.

edilmişti.” Sonra Buhârî şunları söyleyerek hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir: “Sahabe Ömer (ra) zamanında Muaviye’yi emir olarak buldu, sonra da yirmi sene boyunca böyle sürdü, kimse de onu öldürmek için harekete geçmedi. Bu durum bu hadisin aslının olmadığını, sahabeden kimse hakkında Hz. Peygamber’den sabit olan her hangi bir haberin gelmediğini gösterir.”⁶⁹

Buhârî haberi sahabenin ameline arz etmiş, kimsenin bu haberin gereğini yapmadığını görmüş, bu sebeple haberin batıl olduğu sonucunu çıkarmıştır, zira eğer sabit olsaydı gereğini yaparlardı.⁷⁰

Buhârî’nin Metinlerini Hadisi Rivayet Eden Kişinin Görüşüne ve Mezhebine Aykırılık Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Hadisleri bu şekilde illetlendirmek pek çok münekkidin uyguladığı bir kaidedir. İbn Receb, “Râvinin görüşüne muhalif olan hadisin zayıf sayılması hususundaki kaide. İmam Ahmed ve hafızların çoğu bu şekilde pek çok hadisi zayıf saymışlardır” demiş ve bunun örneklerini vermiştir.⁷¹ Buhârî de bu kurala uygun hareket etmiştir.

Hadis 23: Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*’ta Abdullah-Leys-Yunus-Zührî-İbn Ükeyme-Said b. Müseyyeb tarikiyle Ebu Hüreyre’nin “Hz. Peygamber bize sesli bir namaz kıldırdı ve ‘*Bana ne oldu da Kur’an’ı şaşıyorum*’ dedi. İnsanlar bunun üzerine imamın sesli okuduğu sûreleri okumayı bıraktılar.” sözünü aktarır. Buhârî sonra şöyle der: “Bu sözün ‘insanların okumayı bırakması’ kısmı [Ebu Hüreyre’nin değil] Zührî’nin sözüdür.” Buhârî sonra Evzâî kanalıyla Zührî’nin “İnsanlar bunun üzerine ders çıkardılar ve imamın sesli okuduğunu okumadılar.” sözünü aktarmış ve şöyle demiştir: “Bu kısmı Hz. Peygamber’in hadisine idrac etmişlerdir ancak bu Ebu Hüreyre hadisinin bir parçası değildir. Ebu Hüreyre’den ma’ruf olan onun kıraati emretmesidir.” Sonra Buhârî Ebu Saib’in Ebu Hüreyre’nin “Ey fârisî, onu içinden oku” sözünü naklini zikreder.⁷²

Buhârî Ebu Hüreyre’nin mezhebine muhalefet söz konusu olduğu için Zührî’nin cümlesinin idrac edildiği hadisi kusurlu bulmuştur. Zira Ebu Hüreyre sesli de olsa imama uyanın Fatihâ’yı okumasını zorunlu görüyordu. Müslim’in *Sahîh*’inde naklettiğine göre Ebu Hüreyre, Hz. Peygamber’den “*Kim Fatihâ’yı okumadan namaz kılarsa namazı eksiktir*” sözünü nakletmiş, kendisine imamın arkasında olanlar ne yapacak diye sorulunca “içinden oku” diye cevap vermiştir.⁷³

⁶⁹ Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*, 2/255.

⁷⁰ Müellif daha sonra Evzâî, İbn Kesir, İbn Teymiyye’nin benzer istidlallerini nakletmiş, İbn Adıyy, Curkânî, İbnu’l-Cevzî, İbnu’l-Kayyim, Suyutî, İbn Arrâk gibi alimlerin görüşlerini de aktarmıştır.

⁷¹ İbn Receb, *Şerhu İleli’t-Tirmizi*, 1/158.

⁷² Buhârî, *Târîhu’l-Evsât*, 1/311, no: 616.

⁷³ Müslim, *Salat*, bâbu vucûbi kırâati’l-fâtihâ.

Ebu Hüreyre'nin kendisi bunun vücûbunu fetva verirken “insanlar imam sesli okuduğunda kıraati bıraktılar” sözünü nakletmesi uzak görülür. Bu sebeple Buhârî bu cümlenin Ebu Hüreyre'nin değil de, Zührî'nin sözü olduğunu belirten tariki tercih etmiştir.⁷⁴

Nevevî şöyle demiştir: “Mütekaddim ve müteahhir hafızlar bu ziyadenin (insanların imam sesli okuduğunda kıraati bırakması) Ebu Hüreyre'nin değil de, Zührî'nin sözü olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunu Evzâî, Buhârî'nin hocası Muhammed b. Yahya ez-Zühli, Tarih'inde Buhârî, Sünen'inde Ebû Dâvûd, Hattâbî, Beyhakî ve başkaları söylemişlerdir.”⁷⁵

Hadis 24: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Hüseyin b. Atâ-Zeyd b. Eslem-İbn Ömer yoluyla Ebu Zer'in duhâ namazı hakkında naklettiği merfu hadisi zikreder. Sonra bu hadisi illetli bularak şöyle der: “Şa'bî İbn Ömer'in 'duhâ namazı bid'attir, ancak ne güzel bir bid'attir' dediğini nakletmiştir. Bu daha sahihtir.”⁷⁶

Ebû Hâtim, oğlu bu tarik ve hadisin başka bir tarihinin hangisinin daha doğru olduğunu sorduğunda “İkisi de muzdaribtir” demiştir.⁷⁷

İbn Ömer duhâ namazı sorulduğunda bid'at olduğunu söylemiştir. Eğer Ebu Zer'den bu yönde merfu bir haber nakletmiş olsaydı bunun bid'at olduğunu söylemezdi. Hatalı hadisin İbn Ömer'den gelen bir aslının olmadığını göstergesi budur ve Buhârî buna dikkat çekmiştir.⁷⁸

Hadis 25: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de senedini vererek Ebu Hüreyre'den merfu olarak “*Kim kusarsa kaza etmesi gerekir.*” hadisini aktarır. Sonra Buhârî “Bu sahih değildir” der ve başka bir tarikle Ebu Hüreyre'den kendi sözü olarak “Kusarsanız orucunuzu bozmayın” ifadesini nakleder.⁷⁹

Merfu hadisi Ebû Dâvûd nakletmiştir: “*Kim oruçluysen kusmaya mecbur kalırsa kaza gerekmez, kim de isteyerek kusarsa kaza eder.*”⁸⁰

Buhârî, mezkûr hadisin Ebu Hüreyre'den bir aslı olmadığını, kendisinden sabit olan sözüne muhalefet etmesinden çıkarmıştır. Eğer anılan hadisi rivayet etseydi, aksine fetva vermezdi.

Hadis 26: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Hz. Aişe'den merfu olarak “*Kan aldırmanın da alanın da orucu bozulur*” hadisini aktarır. Sonra Buhârî “Bu sahih değildir” der ve başka bir tarikle Hz. Aişe'nin yanında oruçlu iken hacamat yapıldığına ve onun bunu engellemediğine dair bir haber aktarır.⁸¹ Dolayısıyla,

⁷⁴ Müellif hatalı rivayetin Malik, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesaî tarafından nakledildiğini belirtir ve tam metnini verir. Doğru rivayet ise Beyhakî tarafından nakledilir. Ayrıca İbn Abdülberr'in görüşünü aktarır.

⁷⁵ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr), 3/368.

⁷⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/392. Müellif hatalı rivayetin tam metnini aktarır.

⁷⁷ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *İlelü'l-hadis* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1985), 1/134.

⁷⁸ Müellif İbn Ömer'in duha namazına bid'at dediği sahih hadisleri nakleder.

⁷⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/91.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, Sıyâm, bâbu's-sâim yestekû âmiden. Müellif başka kaynakları da ve alimlerin hadis hakkında görüşlerini zikreder.

⁸¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/179.

Buhârî eğer Hz. Aişe mezkûr hadisi rivayet etmiş olsaydı ya onları engeller ya da hadisi zikrederdi demek istemiştir.

Hadis 27: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Küreyb-İbn Abbas yoluyla bir kadının bir çocuğu Hz. Peygamber'e göstererek onun haccının olup olmayacağını sorduğu, Hz. Peygamber'in de "Evet, sana da ecir verilir" dediği bir hadisi nakleder. Sonra Buhârî "Korkarım bu hadisin aslı mürseldir. Zira Ebu Zibyan ve Ebu Sefer İbn Abbas'dan 'Hangi çocuk haccını yapar da ergen olursa ona yine hac vecibesi gerekir' sözünü naklettiler. İbn Abbas'dan ma'ruf olan budur" der.⁸²

Buhârî mezkûr hadisin İbn Abbas'ın fetvasına muhalefet ettiğini görmüştür. Eğer o anılan hadisi rivayet etseydi, aksine fetva vermezdi.⁸³

Hadis 28: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Salim el-Burad-İbn Ömer yoluyla Hz. Peygamber'den cenaze namazının eciri ile ilgili bir hadis zikreder. Sonra Buhârî "Bu sahih değildir. Zira Zührî, Salim kanalıyla İbn Ömer'in bu konuda Ebu Hüreyre'yi şüpheli karşıladığını ve Aişe'ye bu konuyu sorduğunu nakletmiştir." der.

Tirmizî de, Buhârî'ye bu hadisi sormuş, Buhârî "Abdumelik b. Umeyr'in, Salim el-Burad'dan onun da Ebu Hüreyre'den [yani, İbn Ömer'den değil] nakletmesi sahih olmandır. İbn Ömer'in hadisi bir şey değildir çünkü İbn Ömer Ebu Hüreyre'nin hadisini inkar etmiştir."⁸⁴ demiştir.

Buhârî İbn Ömer'den sabit olarak gelen ve ta ki Ebu Hüreyre haber verene ve Aişe Ebu Hüreyre'yi tasdik edene kadar cenaze namazının ve cenazeyi takip etmenin sevabını bilmediği yönündeki hadisler sebebiyle mezkûr haberi illetli bulmuştur. Eğer İbn Ömer böyle bir haber nakletmiş olsaydı, Ebu Hüreyre'nin verdiği haberi inkar etmezdi.⁸⁵

Bazı alimler hadisin her iki şeklinin de sahih olabileceğini, Salim el-Burad'ın hem İbn Ömer'den hem Ebu Hüreyre'den bu hadisi duymuş olabileceğini, zira İbn Ömer'in Ebu Hüreyre'den bu hadisi öğrendikten sonra kendisinin de vasıtayı zikretmeden doğrudan Hz. Peygamber'den bu hadisi nakletmiş olabileceğini söylemişlerdir. Ancak İbn Ömer'den bu hadisi İbn Ömer'in tanınmış olan ashabı nakletmezken sadece Salim el-Burad'ın nakletmiş olması bu ihtimali kabul etmeyi engeller. Dolayısıyla, senedde İbn Ömer'in zikredilmesi Salim'in bir vehmidir, doğrusu hadisin Ebu Hüreyre'den gelmiş olmasıdır.

Hadis 29: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Salim b. Rezin-Salim b. Abdullah-Said b. Müseyyeb-İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'in "Ona (ilk kocasına) şu anki kocasıyla ilişkiye girmeden helal olmaz" sözünü aktardıktan sonra "Bana İbrahim b. Münzir, ona Enes b. İyad, ona Musa b. Ukbe, ona Nafi'in haber

⁸² Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/198. Müellif hadisin mavsul şeklini, İbn Abbas'ın kendi sözünü ve alimlerin tercihini genişçe nakleder. İlginç bir şekilde Buhârî'nin doğrusunun mürsel olduğunu düşündüğü hadisi mavsul biçimde İbn Abbas tarihiyle Müslim, *Sahîh*'inde zikretmiştir. bk. Müslim, Hac, bâbu sıhhati hacci's-sabiy.

⁸³ Daha sonra müellif aslında iki haberin telifinin rahatlıkla mümkün olduğuna dair Tahâvî'den bir nakilde bulunur.

⁸⁴ Tirmizî, *el-İlelü'l-kebîr*, 149.

⁸⁵ Müellif hadisin hem hatalı hem sahih şekillerini tam olarak nakleder, alimlerin görüşlerini aktarır.

verdiğine göre İbn Ömer 'Eğer birisi böyle bir şey yapsa ve Ömer hayatta olsa o ikisini recm ederdi' demiştir. Bu daha meşhurdur. Salim b. Rezin hüccet olmaz zira onun Salim'den semai bilinmemektedir." der.⁸⁶

Tirmizî de Buhârî'ye bu hadisi sormuş, o da bu hadis hakkındaki ihtilafı zikrettikten sonra "Said b. Müseyyeb'den bunun aksi rivayet edilmiştir." demiştir.⁸⁷

Bu hadisin Said b. Müseyyeb'den bir aslı olmadığı, bu hadisin onun bu meseledeki mezhebine muhalefet etmesinden anlaşılır. Zira o şöyle demiştir: "İnsanlar 'ta ki ilişkiye girene kadar' demişlerdir. Ama ben diyorum ki 'kadın ikinci kocasıyla sahih bir evlilik yapsa, ikinci kocası da bu evlilikle kadının ilk kocasına helal olması gibi bir niyet taşımasa, ilk kocasıyla evlenmesinde bir sakınca olmaz.'" İbn Hacer bu habere dayanarak "Eğer Said b. Müseyyeb'in yanında İbn Ömer'den gelen merfu bir hadis olsaydı, bu hadisi kendisine muhalefet eden insanlara nispet etmezdi" demiştir.⁸⁸

Merfu hadisin İbn Ömer'den bir aslı olmadığı ise, Buhârî'nin ondan naklettiği ve "Ömer hayatta olsa onları recmederdi" şeklindeki sözünden anlaşılır. Zira eğer bu konuda İbn Ömer Hz. Peygamber'den gelen bir habere sahip olsaydı, Ömer'in sözüne değil, Hz. Peygamber'in sözüne müracaat ederdi.

Hadis 30: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de senediyle beraber Hz. Aişe'ye çekirge yemenin sorulduğunu, onun da Hz. Peygamber'in bunu yasakladığını bildiren bir haberi nakleder. Ardından Buhârî Hz. Aişe'den bunun aksi yönde haberler aktarır ve "Bu haberler daha çok ve daha sahihtir" der. Sonra Buhârî bir de Abdullah b. Ebî Evfa'dan "Hz. Peygamber ile altı ya da yedi gazveye katıldım. Çekirge yiyorduk." sözünü aktarır.⁸⁹

Hadis 31: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Ebu Süfyan Tarif b. Şihab-Ebu Nadra yoluyla Ebu Said'den "Hz. Peygamber bize Fatihâ'yı ve kolayımıza gelen başka bir şeyi okumamızı emretti." hadisini nakleder. Sonra mezkûr hadisi şu haberle illetlendirir: Ebu Nadra, Ebu Said'e imamın arkasında ne okunacağını sorduğunda o, Fatihâ demiştir. Sonra Buhârî "Bu daha doğrudur. Çünkü Ebu Hüreyre ve başkaları Hz. Peygamber'den 'Fatihâsız namaz olmaz' sözünü nakletmiş, ayrıca Ebu Hüreyre 'Daha fazla okursan hayırlıdır, okumazsan bu sana yeter' demiştir." der.⁹⁰

Eğer mezkûr hadisin Ebu Said'den bir aslı olsaydı, fetvasıyla bu hadise muhalefet etmezdi. Ayrıca, Buhârî'nin işaret ettiği üzere Fatihâ'ya ekleme yapmanın gerekmediğini haber veren sahih hadisler, mezkûr hadise muhalefet etmektedir.

⁸⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 4/13.

⁸⁷ Tirmizî, *el-İlelü'l-kebîr*, 160.

⁸⁸ Ahmed b. 'Ali İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379), 9/467.

⁸⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 2/135.

⁹⁰ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 4/357.

Hadis 32: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta içinde Müzahir isimli râvinin geçtiği senediyle beraber Kasım'ın Aişe'den onun da Hz. Peygamber'den “Cariyenin boşanması iki talak ile olur, iddeti de iki hayız müddeti kadardır.” sözünü aktarır. Sonra Buhârî mezkûr hadisi şu haberle illetlendirir: Kasım demiştir ki cariyenin iddeti iki hayız müddetidir. Bu Allah'ın Kitabı'nda veya Rasûlullah'ın sünnetinde yoktur ancak müslümanlar böyle amel etmişlerdir. Sonra Buhârî “Bu haber, Müzahir'in hadisini reddeder.” der.⁹¹

Buhârî'nin Metinlerini Vâkıya Aykırılık Sebebiyle İletli Bulduğu Hadisler

Muhaddislerin hadis metinlerini tenkid için kullandıkları ölçülerden birisi de vâkıya uygunluktur. İbn Hacer “Hadisin uydurulduğunun delili vâkıya muhalefet etmesidir” der.⁹² Allah ve Rasûlü'nün vâkıya aykırı söz söylemesi mümkün değildir zira “Sözce Allah'tan daha doğru kim vardır!”⁹³ Buhârî bazı hadisleri vâkıya aykırılıktan dolayı illetli bulmuştur.

Hadis 33: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta Ebu Zer'in Şam'da olduğu, Yezid b. Ebi Süfyan'ın bu sırada yönetimde olduğu, insanların bir gazveye katıldığı ve ganimet ele geçirdikleri hakkında bir haber nakleder. Ardından Buhârî şöyle der: Ma'ruf olan Ebu Zer'in Osman zamanında Şam'da olduğu ve o sırada Muaviye'nin orayı yönettiği, Yezid'in ise Ömer zamanında öldüğüdür, Ebu Zer'in Ömer zamanında Şam'a gittiği ise bilinmemektedir.⁹⁴

Hadis 34: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta Abdullah b. Mesud'un “Cin gecesi Hz. Peygamber ile beraberdim.” sözünü nakleder ve ardından şöyle der: “Bu sahih değildir.” Sonra Buhârî cin gecesi İbn Mesud'un Hz. Peygamber ile birlikte olmadığını belirten haberleri sıralar.⁹⁵

Hadis 35: Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de Esmâ b. Hakem'in tercemesinde onun Hz. Ali'den “Bir kişi Hz. Peygamber'den hadis nakletse ondan yemin isterdim, yemin ederse ona inanırdım.” sözünü nakleder. Sonra Buhârî şöyle der: “Esmâ b. Hakem'den sadece bu ve başka bir hadis nakledilmiştir ve mutabaat edilmemiştir. Sahabe birbirinden hadis nakleder, birbirlerine yemin de ettirmezlerdi.”

Ukaylî, Buhârî'nin bu sözünü nakletmiş ve şöyle demiştir: “Ali, Ömer'den hadis rivayet etmiş, ancak ona yemin ettirmemiştir.”⁹⁶

Hadis 36: Tirmizî, Buhârî'ye Hasan'ın naklettiği “İbn Abbas bize hitab etti ve Rasulullah'ın fitir sadakasını emrettiğini bildirdi” sözünü sormuş, o da başka bir tarikten Hasan'ın “İbn Abbas hitab etti...” şeklinde rivayet edildiğini söylemiştir. Tirmizî şöyle devam eder: “Sanki Buhârî bu ikinci şekli

⁹¹ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 2/80 no: 1198.

⁹² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer Askalânî, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-müsned li'l-imam Ahmed* (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1402), 9.

⁹³ en-Nisa 4/82.

⁹⁴ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 1/127 no: 130. Müellif bu konudaki farklı haberleri genişçe nakleder.

⁹⁵ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 1/343. Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de de benzeri bilgiler vermiştir 2/201.

⁹⁶ Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebir*, 1/107. Görüldüğü üzere Ukaylî de açıkça metin tenkidi yapmaktadır. Daha sonra müellif bu konuda çeşitli haberleri nakleder.

daha sahih buluyordu. Buhârî böyle söyledi çünkü İbn Abbas Ali zamanında Basra'daydı, Hasan Basrî ise Osman ve Ali zamanlarında Medinede'ydi."⁹⁷

Hadis 37: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta İbrahim b. Abdurrahman'dan "Hz. Peygamber bizle yağmur duası yaptı" sözünü nakleder. Ardından "Bunun sahih olduğunu sanmıyorum. Çünkü [İbrahim'in annesi] Ümmü Külsüm'ü [onun abisi olan] Velid evlendirmiştir. Velid ise Fetih günü müslüman olmuştur." der.⁹⁸

Buhârî hadisin râvisi olan İbrahim'in sözünü, tarihî gerçeğe muhalif olduğu için illetli bulmuştur zira İbrahim Hz. Peygamber'in vefatı sırasında en iyi ihtimale göre iki yaşının altındaydı. Çünkü babası annesiyle sekizinci senede evlenmişti.

Hadis 38: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta İbn İsbahânî-Muharibî-Leys yoluyla Ebu Hüreyre'nin Mücahid'e "Ey farisî, eşkum derd [farsça karnın mı ağrıyor]" dediğini, ayrıca İbn İsbahânî'nin Zevâd isimli râvinin bu sözü Hz. Peygamber'den merfu olarak naklettiğini söyler ve "Bunun bir aslı yoktur. Ebu Hüreyre farisî değildi, farisî olan Mücahid'dir." der.⁹⁹

Buhârî merfu rivayeti metni vâkıya aykırı olduğu için reddetti, zira Ebu Hüreyre arap olduğu için Hz. Peygamber'in ona ey farisî demesi ve farsça hitap etmesi mümkün değildir. Buhârî mevkuף rivayeti tercih etmenin imkanına işaret etmiştir zira Ebu Hüreyre Mücahid'e bu şekilde hitap edebilir çünkü Mücahid gerçekten farisîdir.

Hadis 39: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta hocası olan Süleyman b. Harb'ın şu sözünü nakleder: "İbn Fedâ şu hadisi rivayet etmiştir: 'Hz. Peygamber müslümanların kullandığı sikkenin kırılmasını yasaklamıştır.' Ancak sikke Haccac b. Yusuf zamanında basılmıştır. Hz. Peygamber zamanında yoktur."¹⁰⁰

Buhârî hocası Süleyman'dan hadisin illetini nakletmiştir zira metin tarihî vâkıya muhaliftir. Çünkü hadis müslümanların kendilerine ait sikkelerinin olmadığı bir zamanda sikkenin kırılmasını yasaklamaktadır.

Hadis 40: Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*'ta Muhammed b. Seleme-Ebu Abdurrahim-Zeyd b. Ebi Enise-Muhammed b. Abdullah-Matlab tarikiyle Ebu Hüreyre'nin "Rasulullah'ın kızı ve Osman'ın hanımı olan Rukiyye'nin yanına girdim. Elinde bir tarak vardı..." sözünü aktarır. Sonra Buhârî şöyle der: "Bunun doğru hıfz edildiğini düşünmüyorum zira Rukiyye Bedir zamanı vefat etmişti, Ebu Hüreyre ise beş sene sonra Hayber zamanında hicret etmişti. Ayrıca ne Matlab'ın Ebu Hüreyre'den, ne de Muhammed'in Matlab'dan semai bilinmemektedir. Dolayısıyla bununla hüccet olmaz." Ardından

⁹⁷ Tirmizî, *el-İlelü'l-kebir*, 109.

⁹⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 1/345 no: 743.

⁹⁹ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 2/185 no: 1409.

¹⁰⁰ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 2/106.

Buhârî Ebu Hüreyre'nin Hayber günlerinde gelişi ve Rukiyye'nin Bedir günlerinde vefatı ile ilgili sahih hadisleri nakleder.¹⁰¹

Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*'de de aynı hadisi bu şekilde illetli bulur.¹⁰² Dârekutnî de hadisin garib olduğunu zikrettikten sonra "metninde de problem vardır" demiş ve aynı gerekçeyi söylemiştir.¹⁰³

Sonuç

Buhârî'nin metnini illetli bulduğu hadisleri incelememiz neticesinde bir çok sonuca ulaşılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

-İmam Buhârî'nin hadis metnini tenkidde metodunun kuvveti

-İmam Buhârî'nin sahih haberlerde bulunmaması gerektiği üzere metnin muhalefetten selameti hususuna dikkati

-Buhârî metnini illetli bulduğu hadislerin çoğunda senedde de illeti tespit etmiştir. Bu, metin ile sened arasında olması zaruri olan karşılıklı ilişkinin sonucu olup metindeki bir hatanın mutlaka senedden kaynaklı gizli ya da açık bir sebebi olmalıdır.

-Hadisçilerin metne gösterdikleri dikkat, senede gösterdiklerinden daha az değildir. Yani, durum müsteşriklerin iddiaları yönünde değildir. Goldziher bu hususta şunları söylemiştir: "Müslümanlar en başından beri çoğunlukla hadisin şekliyle ilgilenmişlerdir. Hadisin sıhhatine hazır kalıplar üzerinden hükmederler. Eğer sened şekli şartları taşıyorsa metin vâkıya aykırı da olsa ya da çelişkiler içerse de sahih sayılır. Senedin muttasıl olması ve râvilerin güvenilir olması metnin kabul görmesi için yeterlidir." Bu iddia bu araştırmanın en önde gelen bir hadisçinin bazı açılardan incelenmesi yoluyla da gösterdiği üzere hadisçilerin uygulamaları tarafından çürütülmektedir. Araştırmamız Buhârî'nin metinleri sabit haberlere muhalif olduğu için hadisleri nasıl illetlendirdiğini göstermiştir. Ayrıca, hadisçilerin senedle ilgilenmesi zaten metin içindir. Senedin kendisi metnin sağlamlığını teyid etmek için incelenir.

Yüce Allah'a ihsanından ve tevfikinden dolayı hamd olsun. Kerim Nebisine, ailesine, ashabına ve din gününe kadar onlara ihsan ile tabi olanlara da yüce Allah'ın salatı ve selamı olsun.

Kaynakça

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *ed-Duafâü's-sagir*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Tarihü'l-evsat*. thk. Muhammed b. İbrâhim el-Leheyran. Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1998/1418.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Tarihü'l-Kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

¹⁰¹ Buhârî, *Târîhu'l-Evsât*, 1/90 no: 51.

¹⁰² Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, 1/130.

¹⁰³ Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Tahir Makdisi, *Etrafü'l-garaib ve'l-efrad min hadisi Resulillahi li'd-Dârekutni*, thk. Mahmûd Nassar, Seyyid Yusuf (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419), 5/264. Müellif hatalı rivayetin geçtiği kaynakları ve tam metnini ayrıca alimlerin görüşünü de nakleder.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Refü'l-yedeyn fi's-salat*. thk. Bediuddin Raşidi. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1996/1416.
- Dârekutni, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer. *Su'âlâtü'l-Berkani li'd-Dârekutni riv. Kereci anhu*. thk. Abdürrahim Kaşgari. Lahor: Kütübhan-e Cemili, 1404.
- Hatîb el-Bağdadi, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali. *el-Kifaye fi' ilmi'r-rivaye*. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *İlelü'l-hadis*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1985.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-asar*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425.
- İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-müsned li'l-imam Ahmed*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1402.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. 'Ali. *Fetħu'l-bârî bi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisin ve'd-duafa ve'l-metrukin*. thk. Mahmûd İbrâhim Zayed. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1402.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed. *Şerhu İleli't-Tirmizi*. thk. Nureddin Itr. Riyad: Dâru'l-Atâ, 1421.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *et-Tahkik fi' ehâdisi'l-hilaf*. thk. Müs'ad es-Sa'denî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.
- Köktaş, Yavuz. "Hadiste İlet: Ümmetin Faziletiyle İlgili Bir Hadisin Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 41-73.
- Makdisi, Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Tahir. *Etrafü'l-garaib ve'l-efrad min hadisi Resulillahi li'd-Dârekutni*. thk. Mahmûd Nassar, Seyyid Yusuf. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Şâyi, Abdurrahman b. Süleyman. *el-Ehâdis elletî Kâle fihâ el-İmâmu'l-Buhârî (Lâ Yutâbeu Aleyhi) fi't-Târîhu'l-Kebîr*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1422/2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-İlelü'l-kebîr*. thk. Subhî es-Semerrâî. Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1409.
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr. *ed-Duafaü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'ti Kal'aci. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984/1404